

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Ингеборг Братоева-Даракчиева, Институт за изследване на изкуствата – БАН

За хабилитационния труд на д-р Деян Статулов *(Пре)поръчани филми. Пропагандни практики в българското игрално кино (1944 - 1989)*, за придобиване на академичната длъжност *доцент*, по конкурса за професионално направление 8.4. Театрално и филмово изкуство, обявен от Института за изследване на изкуствата – БАН в Държавен вестник, бр. 41/09.05.2023 г.

Предложената от д-р Деян Статулов като хабилитационен труд монография *(Пре)поръчани филми. Пропагандни практики в българското игрално кино (1944 - 1989)* (Локус Пъблишинг, 2023), представлява първото по рода си изследване на процесите в българското игрално кино от гледна точка на тоталитарната пропаганда по време на социалистическия период 1944 - 1989. Представеният текст е своеобразно продължение на излязлата през 2022 книга на Статулов *(Не)възможната свобода. Идеологическата цензура в българското игрално кино (1948 - 1989)*., който разширява и надгражда темата за идеологическата диктатура над българското игрално кино по време на социализма.

Монографията предлага оригинален и същевременно задълбочен поглед към начините, по които комунистическата власт в България използва игралното кино като средство за манипулация - за разпространение и налагане в обществото на комунистическата идеология, която обслужва преди всичко самите представители на тази власт. Затова изследването е фокусирано върху водещите институции и основните механизми, които се употребяват за пропагандиране на комунистическата идеология с художествените средства на киното. Дадени са конкретни ярки примери с поръчкови филми за употребата на игралното кино като инструмент за налагане на партийната политика.

Важно е да се отбележи, че този подход не остава просто на нивото на декларираните изследователски намерения, а е развит като ефективно работеща научна методология, обвързана с дългогодишна работа на Статулов в Централния Държавен архив и Българската национална филмотека. Едни от най-съществените приноси на труда са именно публикуването на непознати документи за функционирането на пропагандата, например т. нар. *Функционална схема на киновъздействието*, открита от автора в архивите на ТСО „Българска кинематография“, в която графично са обозначени всички звена в системата на филмовата пропаганда и са отбелязани взаимовръзките между отделните нива на въздействие (глава III, подглава 2. *Институции на пропагандата*). Във връзка с това Деян Статулов обосновава своята хипотеза, че публикуваната схема „в голяма степен илюстрира реда и посоката, в която работят институциите“ и подчертава значението ѝ на косвено доказателство, че филмовата пропаганда в социалистическа България е основана на ясна концепция и е резултат на целенасочена работа.

Не по-малко приносно и интересно е и откритието на Статулов, че според наличен документ през януари 1983 г. тогавашният заместник-председател на Комитета за култура и генерален директор на ДО „Българска кинематография“ Никола Ненов е изпратил писмо до тогавашния министър на външните работи Петър Младенов, в което предлага да се създаде игрален филм по „случая Антонов“. Писмото съдържа творчески и продуцентски план, включително възлагането на филма на Анжел Вагенщайн (сценарист) и Людмил Стайков (режисьор), ангажирането на западни копродуценти, напр. Марчело Данон и т.н. Това е неизвестен досега факт от историята на българското кино. Независимо, че проектът не е реализиран по неизвестни причини, представянето и анализът на архивния документ ясно разкриват механизмите, които употребява комунистическата власт през последното социалистическо десетилетие за поддържането на пропагандната си машина със средствата на киното.

Именно на пропагандните механизми, които се развиват и прилагат в българското кино през 80-те години е посветена най-важната, IV глава на труда *Механизми на пропагандата. Методи и практики*. Тази глава, която съдържа най-важните открития и заключения на автора, е своеобразна кулминация на монографията. Неговите обобщения са направени въз основа на анализи на ситуацията в българското игрално кино след приемането на предложената от Людмила Живкова програма „1300 години България“ и филмовата пропаганда, свързана с т. нар. Възродителен процес. Анализирайки примери от създадените по това време български исторически суперпродукции, Статулов проследява различните етапи на пропагандата в киното по време на т. нар. „зрял социализъм“, когато пропагандните усилия на режима достигат своя апогей, за да се обезсмислят чрез все по-затъващия във вътрешните си противоречия тоталитарен строй. Авторът се стреми да разкрие динамиката на отношенията между властта и творците, като от откритите документи се разбира, че споровете на творците с представителите на властта се свеждат преди всичко до материалното им възмездяване.

Статулов подробно разглежда етапите на формиране на пропагандния патос на съответните филми и стига почти до крайните параметри на процеса. Тук обаче остава верен на вродената си деликатност и се отказва да напише черно на бяло, че всъщност ангажираните с „Хан Аспарух“ Вера Мутафчиева (сценарист), Людмил Стайков (режисьор) и трима от консултантите на суперпродукцията - Васил Гюзелев, Станислав Станилов и Атанас Семерджиев са агенти на Държавна сигурност. Същото се отнася за „Време разделно“, чийто режисьор отново е Людмил Стайков, а Георги Данаилов (агент Андрей) е един от сценаристите. Ако би направил тази последна крачка, Статулов би могъл да разкрие и пълното срастване на репресивния и пропагандния апарат на комунистическата власт, както и факта, че творците не са били само обекти на въздействие, с чиито талант властта се опитва да злоупотреби. Редица кинотворци, включително някои от най-талантливите, са активни съучастници в активните пропагандни мероприятия на отдел „Пропаганда и агитация“ на ЦК на БКП.

Един от най-важните приноси на Статулов е посочването на корените на опасно ширещия се днес национализъм, в пропагандните мероприятия на комунистическата власт и реабилитацията на национализма, включително със средствата на игралното кино, като държавна политика през 80-те години. Това е много точно наблюдение на процесите, което респектира със своята актуалност. Високо оценявам факта, че

независимо от историческата тема, цялата монография е обърната към днешното битие на движещите се образи. А проблемът за функционирането на пропагандните механизми е обвързан с технологиите на генериране на фалшиви новини и дълбоките фалшификации (deep fake) и подмяната на действителността с пропагандни трикове. Така историческото изследване се осмисля чрез най-сериозното предизвикателство към хората през дигиталната епоха - разграничаването на информацията от пропагандата.

Монографията е снабдена с подробна библиография, ценна преди всичко с включените в нея непубликувани и неанализирани досега документи (архивни единици) от фондовете на Централния държавен архив (ЦДА), чието огласяване и интерпретация е един от големите приноси на този текст. Приложена е и адекватна на темата на изследването филмография. Тези приложения правят монографията и сериозен източник на информация и фактология.

Стилът на Деян Статулов е комуникативен и четивен, без тези качества да са в ущърб на научната стойност на хабилитационния му труд и на останалите му публикации. Текстът на книгата *(Пре)поръчани филми. Пропагандни практики в българското игрално кино (1944 - 1989)* е основан върху ясно формулирани тези, оригинални авторски становища и самостоятелно направени изводи. Изложението е логично и с убедителна аргументация на защитаваните гледища. Това е валидно и за многобройните му статии, някои от които публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация.

Деян Статулов има своето ярко присъствие и в медийното пространство. Автор е на известен блог за кино и е автор и водещ на излъчваното по bTV предаване *Като на кино*. Заедно с това е редактор на онлайн списанието на Института за изследване на изкуствата *Платформа за изкуства*, активно публикува кинорецензии и обзори в медиите и се радва на популярност сред публиката. Трудът му като кинокритик е оценен по достойнство от професионалната общност и през 2022 г. му е присъдена Наградата на СБФД „Васил Гендов“ за оперативна критика.

Изискваните точки по показателите за академичната длъжност *доцент* са постигнати и надминати.

В заключение бих искала категорично да заявя, че предвид сериозната, целенасочена и плодотворна научна работа и доказаните научни и творчески възможности д-р Деян Статулов, има всички необходими качества да заеме академичната длъжност *доцент* и убедено предлагам на научното жури да подкрепи неговата кандидатура в този конкурс и на Научния съвет на Института за изследване на изкуствата да го утвърди на академичната длъжност *доцент*. Убедено гласувам с *да*.

08.10.2023 г.

Проф. д-р Ингеборг Братоева-Даракчиева